

PETROGLİFLER (KAYA ÜSTÜ TASVİRLER)

Cengiz ALYILMAZ*

Petroglif, esas itibarıyla “taş üzerine yapılan oyma” anlamına gelmektedir. Bu kelimeyi karşılamak için Türkiye Türkçesi’nde “kaya üstü tasvirler”, “kaya üzerine levhalar”, “kaya resimleri”, “taş oymaları”... gibi kavram işaretleri de kullanılmaktadır.

“Oyma”, “dövme”, “kazıma” ve “boyama” teknikleriyle taşlara, kayalara ve mağaralara işlenen petroglifler, buldukları yerleri âdeta “müze”ye çevirmekte ve konunun uzmanlarınca ait oldukları devrin “ifade vasıtası”, “iletişim aracı”, hatta “yazısı” olarak nitelendirilmektedir.

Asya’dan Avrupa’ya birçok kıtada bugün farklı dönemlerde farklı Türk boyları tarafından vücuda getirilmiş petroglifler bulunmaktadır. Büyük bölümü yazının bulunuşundan önceki dönemlere (Mezolitik ve Neolitik dönemlere) ait olan bu eserler, tıpkı yazıtlar, dikili ve damgalı taşlar, kurganlar, anıt mezarlar, heykeller, balballar, süs ve kullanım eşyaları... gibi eski Türk kültür ve medeniyetinin en değerli maddî varlıkları içinde yer alır. Zira bu eserler, Türk yaşayış ve inanışı hakkında derin izler taşımakta; Türk kültür ve medeniyetinin özellikle Saka, Hun, Avar, Kırgız, Köktürk ve Uygur dönemlerine ait birçok bilinmezinin aydınlatılmasına ışık tutmaktadır.

Türkler’e ait petroglifler, genelde insanın doğayla, evrenle ve Tanrı’yla ilişkisini ana çizgilerle (grafiksel öğelerle) ifade eder. İnsanın Tanrı’yla ve kutsal sayılan varlıklarla ilişkisi grafiksel öğelerle (tasvirlerle) ifade edilirken, büyük ölçüde, Türk boylarınca olağanüstü (mitolojik) özelliklere sahip olduğuna inanılan evrendeki varlıkların (güneşin, ayın) ve hayvanların (geyiklerin, dağ keçilerinin / tekelerin, kurtların, atların, kartalların, yılanların) tasvirlerinden yararlanılmıştır.

İnsanın Tanrı’ya yakarışını ve bağlılığını bildiren tasvirlerde genelde şamanların, kamların (sonraki dönemlerde Budist ve Maniheizt rahiplerin), kağanların veya kumandanların (buyrukların, sübaşılarının, süvarilerin) ön plânda yer aldıkları dikkati çeker. Dinî ve ritüel içerikli petrogliflerin yanında günlük hayatı, av ve savaş sahnelerini, sıradan olayları konu alan petroglifler de oldukça fazladır. Söz konusu petrogliflerin her iki türü de birçok yönüyle Türk resim ve minyatür sanatına da esas teşkil etmiştir.

* Yard. Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Eğitim Fakültesi.

Dağlar, tarihin her döneminde Türk boylarının kutsal sayıp hem dinî duygularını ifade ettikleri hem Tanrı'ya yakardıkları, hem de ölülerini yaktıkları mekânlar olmuştur. Bu yüzden de Türk boylarına ait dinî ve ritüel nitelikli petrogliflerin ilk örneklerine genelde (bugün Doğu Türkistan, Moğolistan, Tuva, Altay, Hakasya, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan... cumhuriyetleri sınırları içindeki) dağlarda (Altay, Deel, Sayan, Pamir, Tanrı dağlarında...), yüksek tepelerde rastlanmaktadır. Eski Türk devletlerinin ve imparatorluklarının sahip oldukları topraklar genişledikçe ve diğer milletlerle sosyo-kültürel ilişkileri arttıkça petrogliflerin vücuda getirildikleri alanlar hem dağlarla, tepelerle sınırlı kalmaz hem de Avrupa'nın içlerine kadar uzanır. Nitekim Azerbaycan'da, Türkiye'de (özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde), Afganistan'da, İran'da, Irak'ta, Suriye'de, Ukrayna'da, Bulgaristan'da, Yunanistan'da, Macaristan'da, Fransa'da... bulunan petroglifler de bunu açıkça göstermektedir.¹ Farklı Türk boylarına ait petrogliflerin binlerce kilometre mesafedeki bölgelere taşınmasında / görülmesinde Türk akınlarının, egemenliğinin yanı sıra İpek Yolu'nun ve göçlerin de rolü büyüktür. Aralarında binlerce kilometre mesafe bulunan ve birbirlerinden tamamen farklı coğrafi özellikler arz eden bölgelerde vücuda getirilmiş olsalar da petrogliflerin hem yapım teknikleri, üslup özellikleri ve ifade ettikleri anlamlar, hem bunların içinde zaman zaman rastlanan damgalar ve yazıtlar hem de bölgedeki arkeolojik bulgu ve belgeler bu eserlerin aynı duygu ve düşüncenin ürünü olduklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Türk boylarına ait Asya ve Avrupadaki petrogliflerin bir kısmı üzerinde Türk, Moğol, Rus, Alman, İngiliz, Amerikalı, Belçikalı ve Koreli... bilim adamları tarafından araştırma ve incelemeler yapılmış; kitaplar yayımlanmıştır.² Ancak yapılan çalışmaların pek çoğunda kaya üstü tasvirlerin Türk Milleti'ne ait olduğu gerçeği sürekli göz ardı edilmiş; bunların tarihlendirilmeleri, sınıflandırılmaları ve anlamlandırılmaları da ayrıntılı bir şekilde yapıp incelenmemiştir.

Türkler'in yaşayış ve inanışları, dünya görüşleri, sanat ve estetik anlayışları ile ilgili önemli bilgileri / mesajları binlerce yıl sonrasına taşıyan petroglifler, yalnız Türk boylarının kültür ve medeniyetleri hakkında değil; buldukları bölgelerin tarihî-coğrafi özellikleri, bu bölgelerde daha önce yaşayan canlılar ve doğal hayat hakkında da değerli bilgiler sunmaktadır. Ancak petroglifler bütün bu önemlerine (Türk tarihinin, kültürünün ve medeniyetinin binlerce yıllık geçmişe, gelişmişliğe ve köklülüğe sahip olduğuna tanıklık etmelerine) rağmen, hem yeterince araştırılıp incelenmemiş; hem de gerekli şekilde korunmamışlardır. İnsanlık tarihi bakımından da herbiri hazine niteliği taşıyan petrogliflerin buldukları bölgelerde uluslar arası anlaşmalarla koruma altına alınmaları; ilgili bilim adamlarının (paleografların, antropologların, etnografların, halkbilimcilerin...) işbirliğiyle araştırılıp incelenmeleri ivedilikle sağlanmalıdır.

¹ Bu düşünce, “dünyadaki petrogliflerin tamamının Türkler'e ait olduğu” savını doğurmamalıdır. Çünkü dünyanın birçok bölgesinde Türk petrogliflerinden hem yapım teknikleri, hem üslup özellikleri hem de içerikleri bakımından farklılık arz eden petroglifler de bulunmaktadır.

² Bu çalışmaların önemli bir kısmı “Bibliyografya”da dikkatlere sunulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- ALYILMAZ, Cengiz (2002), "Gobi Çölünde ve Altay Dağlarında Kaya Üstü Tasvirler", *Yeni Türkiye*, s. 46, Ankara, s. 613-615.
- ALYILMAZ, Cengiz (2003), Epigrafik Belgelemeler ve Yüzey Araştırmaları / Epigraphic Documentation and Surface Researches, Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi 2001 Yılı Çalışmaları / Work For The Project Turkish Monuments In Mongolia In Year 2001, Ankara, s. 329-379
- BELLİ, Oktay (1975), "Doğu Anadolu'da Yeni Arkeolojik Keşifler Van-Yedisalkım (Put) Köyü Boyalı Mağara Resimleri", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 28-29, İstanbul, s. 1-40.
- CEFERZADE, İ. M. (1973), *Gobustan*, Bakü.
- DAŞNYAM, L. - OÇİR, A. vd (1999), *Mongol Nutag Dah' Tüüh Soyulun Dursgal*, Ulaanbaatar.
- DEREVİANKO, A.P. - OLSEN, J. W. - TSEVEENDORJ D. vd (2000), *Arcaeological Studies Carried Out By The Joint Russian-Mongolian-American Expedition In Mongolia In 1997-1998*, Novosibirsk.
- DORJ, D., - NOVGORODOVA, É. A. (1975), *Petroglifi Mongolii*, Ulaanbaatar.
- HAZANOV, A. İ. (1976), *Sotsial'naya İstoriya Skifov*, Moskova.
- KARPUZ, Haşim (1977), "Camuşluda Yontma Taş Devri Kaya Resimleri", *Bilim ve Teknik*, S. 112, s. 1-5.
- KİM, Jung-bae (1998), *Mongolian Petroglyphs With Focus On The Relics Of Ikh Dörölj And Paahu*, Kore.
- NOVGORODOVA, É. A (1984), *Mir Petroglifov Mongolii*, Moskova.
- OKLADNİKOV, A. P. (1981), *Petroglifi Mongolii*, Leningrad.
- RİNÇEN, Emhetgev (1968), *Les Dessigns Pictographiques Et Les Inscriptions Sur Les Rochers Et Sur Les Steles En Mongolie (Mongol Nutag Dah' Hadnı Biçees Gerelt Höşöohiy Züyl)*, Ulaanbaatar.
- SANJMYATAV, T. (1999), *Arhangay Aymgiyn Nutag Dah' Ertniy Tüüh Soyulun Dursgal*, Ulaanbaatar.
- SER-ODJAV, N. (1987), *Bayanligiyn Hadnı Zurag*, Ulaanbaatar.
- TSEVEENDORJ, D. (1999), *Mongolın Ertniy Urlagiyn Tüüh*, Ulaanbaatar.
- VELİYEV, Veli (1992), *Gemigaya Abideleri*, Bakü.



Foto 1: Farklı hayvan türlerini gösteren kaya üstü tasvir. Bugut, Moğolistan.



Foto 2: Zoomorfik kurt (dağ keçesi/teke boynuzlu kurt) ve teke tasviri.
Altay dağları-Bayan Ölgey, Moğolistan.



Foto 3: Yak, teke ve geyik özelliklerini taşıyan zoomorfik bir hayvan ile şaman tasviri.
Altay dağları-Bayan Ölgey, Moğolistan.



Foto 4: İnsanın Tanrı'ya teslimiyetini ve yakarışını gösteren kaya üstü tasvir.
Gobi, Del dağları, Moğolistan.



Foto 5: Tanrı'ya yakarışını ve bağlılığını bildiren bir insanın (şamanın) tasviri.
Gobi, Del dağları, Moğolistan.



Foto 6: İnsanları kötü ruhlardan koruyup tedavi eden çift (teke) başlı şaman tasviri.
Gobi, Del dağları, Moğolistan.



Foto 7: Cinsel hayatı, üremeyi ve çoğalmayı ifade eden bir kaya üstü tasvir.
Gobi, Del dağları, Moğolistan.



Foto 8: Anlaşmazlığı, savaşı ifade eden kaya üstü tasvir
Gobi, Del dağları, Moğolistan.

